

A NAGYBIRTOK SORSA NÉMETORSZÁGBAN

IDŐNKÉNT megismétlődő kérdés: mi lesz, helyesebben mi legyen a nagybirtokkal. Mert a „természetes fejlődés“ tétele távolról sem magyarázza meg azokat az óriási különbségeket, melyek a nagybirtok kiterjedése, helyzete és prosperitása tekintetében gyakran nagyon is hasonló közgazdasági népesedési és szociális viszonyok között fennállanak. Franciaország és Magyarország ezen a téren szinte a két végletet jelenti. Már régen elavult az a felfogás, ha sokan nem is veszik észre, hogy a gazdasági élet spontán fejlődése automatikusan kitermeli a legmegfelelőbb üzemformát a mezőgazdaságban is, csak nem kell beavatkozni mesterséges eszközökkel a dolgok menetébe. Legkevésbé a földmegosztás terén érvényesül, vagy ha érvényesült, vezetett üdvös eredményekre ez az automatizmus. A földkérdés mindig hatalmi kérdés volt, ezt még a múltban a liberális gondolkozást! agrárpolitikusok is természetesnek találták. A nemzetek és ezenbelül az uralkodó osztályok sohasem mondtak le arról a jogukról, hogy a birtokmegosztásra befolyást gyakoroljanak és többkevesebb védelemben részesítsék azt a birtoktípust, amely érdekeikhez és érzelmeikhez közelebb fekszik.

Ezért gyakorlati politika szempontjából rendszerint nem sokat érnek azok a vitatkozások, amelyek az egyes birtokkategóriák termelési eredményeiről, versenyképességéről, szociális előnyeiről és hátrányairól stb. folynak, még akkor sem, ha a vita valamelyik fél javára dől el. Az utolsó szót a hatalom mondja ki, amely nem mindig honorálja a tudomány megállapításait. De különben is nagyon nehéz helyzete van annak a tudománynak, mely elfogulatlanul akarja kikutatni azt, hogy melyik üzemformáé a jövő. Hiszen azonos közgazdasági és szociális viszonyokat feltételezve is, teljesen különböző eredmények lehetségesek pl. a termelés rentabilitását illetőleg ott, ahol a nagybirtokot progresszív adók, magas szociális terhek sújtják és kollektív szerződéseken alapuló munkabéttarifa mellett kénytelen dolgoztatni, mint ahol a szervezetlen munkapiacon a kereslet és kínálat szabadon érvényesül, tehát a mezőgazdasági munkabérnek szinte nincsen alsó határa és a nagybirtok állandóságát hitbizományi, holtkézi stb. megkötöttségek biztosítják. De egészen más eredmények és következtetések adódnak szabad és kötött birtokforgalom, aktív birtokpolitika vagy a birtokmegosztás liberalizmusa esetén.

A nagybirtok létjogosultságának megítélésénél ezeket a szempontokat nem lehet figyelmen kívül hagyni. A nagyüzem-kisüzem

mindig megújuló vitáját gyakran nem a jobb üzemi eredmények, a tökéletesebb üzemi organizáció és a magasabb jövedelmezőség dönti el, hanem elsősorban az állam magasabb célkitűzései vagy politikai kompromisszumok. Ennek megfelelően egyszer a demokratikus birtokpolitika, másszor a nagybirtok védelme kerül előtérbe, tekintet nélkül arra, hogy az egyik vagy másik irány az organikus fejlődés követelményeinek mennyire felel meg.

Mielőtt ezek figyelembevételével a nagybirtok helyzetét Németországban vizsgálat tárgyává tennők, vessünk egy pillantást a Birodalom birtokmegoszlására.

Az 1933. ÉVI üzemi összeírás szerint Németországban 3,046.638 mező- és erdőgazdasági üzemet találtak 0.5 ha feletti területtel (1 ha= 1737 kát. hold). Ezek együtt 41,387.720 millió ha-t tettek ki, ami az egész birodalom területének (46.88 millió ha) 88%-ával egyenlő. A részletesebb megoszlás szerint:

		Üzemek		Üzemek területe	
		száma	%-a	ha-ban	%-ban
0.5— 2 ha-ig	2	834.014	27.4	934.087	2.3
2— 5 „	5	787.526	25.8	2,581.787	6.2
5— 20 „	„	1,069.710	35.1	10,629.434	25.7
20—100 „	„	321.557	10.6	11,566.636	27.9
100 ha és nagyobb	„	33.821	1.1	15,675.776	37.9

Németországban 100 ha fölött már nagyüzemnek számít a birtok. A fenti kimutatás szerint tehát a nagyüzem területe valamennyi kategóriát felülmúlja és jóval több mint egyharmadát teszi ki a 0.5 ha feletti üzemek területének. Tovább részletezve azt találjuk, hogy a nagyüzem 37.9% területéből a

100—200 ha nagyságú üzemekre jut	5.5%
200—500 „ „ „ „	8.0%
500—1000 „ „ „ „	6.5%
1000 ha-n felül „ „ „ „	17.9%

Megjegyzendő, hogy az 1000 ha feletti nagyüzemek területének túlnyomórészt az állam tulajdonában levő erdőgazdaságok alkotják.

A fenti 41.6 millió ha összterületből ugyanis csak 32.4 millió ha (78%) van magánbirtokosok kezén, míg 9.2 millió ha (22%) közjogi jellegű vagy ahhoz hasonló testületek ingatlana. Ebből állami birtok 5.2 millió ha, községi tulajdon 3 millió ha, egyházi föld 0.85 millió ha, a többi: alapítványi stb. ingatlan. Az állami és községi birtokok 75%-a túlnyomó részben 1000 ha feletti erdőgazdaságból áll. Az egyházi és alapítványi földek mezőgazdaságilag művelhető részei pedig felparcellázva és kisbéretű alakjában hasznosíthatnak.

A mező- és erdőgazdasági üzemek összes területének 107%-a (4.45 millió ha) haszonbérlet alakjában áll fenn. Túlnyomóan a kisbéretűek dominálnak. A bérleti terület 75%-án (3.34 millió ha-on) kisbérlők (100 ha alatt) gazdálkodnak. Még pedig a kisebb üzemekategóriákban növekvő arányban. Így 100 ha területre jut az egyes nagyságcsoportokban:

	0·5 ha	2—5 ha	5—20 ha	20—100 ha	100—1000 ha	1000 ha felül
saját föld	68·4	74·5	85·1	91·2	87·1	99·1
bérelti föld.....	27·5	23·4	14·2	8·5	12·6	0·7
egyéb konven- ciós stb.föld ...	4·1	2·1	0·7	0·3	0·3	0·2

A birtokmegoszlási viszonyokra jellemzőbbek a mezőgazdasági művelés alatt álló területre vonatkoztatott adatok, amelyekben tehát az erdők és a műveletlen földek nem szerepelnek. A Németbirodalomban 26-6 millió ha-ra rúg a szorosán vett mezőgazdasági terület, mely az egyes üzemnagyságcsoportok között a következőképpen oszlik meg;

	2 ha-nál kisebb	2—5 ha	5—20 ha	20—1000 ha	100 ha és nagyobb
száma	900.648	822.634	1,045.297	230.863	18.395
területe ...	971.389	2,711.897	10,214.938	7,859.735	4,865.537

Ezek szerint a 100 ha feletti nagyüzemek a mezőgazdaságilag művelt területeknek 18%-át foglalják el. Kiterjedésük mélyen alatta van a két, kisgazdaságokat magába foglaló kategória bármelyikének. A mezőgazdasági terület közel 70%-a az 5—100 ha-os, tehát önálló kis- és középgazdaságok csoportjába tartozik. Ez kétségtelenül a parasztosztály hatalmas fejlettségére mutat.

A birodalmi átlag lényeges különbségekből adódik. A nagyüzem részesedése a jelentékenyebb államok között a legerősebb Mecklenburgban (a mezőgazdasági terület 53 %-a), azután következik Poroszország, közel 23%-kal. Ezen belül is főleg Keletporoszországban (33%) Brandenburgban (31%), Pommernben (43%), Alsósziléziában (30%), míg a nyugatra eső porosz tartományokban sokkal jelentéktelenebb, szinte elenyésző szerepe van a nagyüzemnek, így a rajnai tartományban 3-5%, Westfáliában 3%, Hannoverben 6.5%. A birodalom egyéb államai közül Bajorországban 3%-ot, Szászországban 13%-ot, Württembergben 2%-ot, Badenben 4%-ot, Thüringiában 10%-ot, Oldenburgban 3%-ot foglal el a nagyüzem területe.

A NAGYBIRTOK SORSA Németországban is a fokozatos elaprózódás. Az a nagy fellendülés, mely a Stein-Hardenberg-féle jobbágyfelszabadító reformokat követte a XVIII. század első felében, amikor a nagybirtok mintegy 100.000 szabaddá lett kisgazdaságot olvasztott magába az Elbától keletre fekvő tartományokban, a múlt század második felében lassan hanyatlásnak indult. A nagybirtok száma ugyan még az 1882—1895 közé eső üzemstatistikai periódusban is emelkedést mutat, de attól kezdve rohamos a visszaesés. 1895—1933-ig 4512 nagyüzem hullott szét kisebb egységekké. Ez idő alatt egyedül a telepítések közel egymillió hektárral csökkentették a nagyüzemek birtokállományát.

De ez csökkent volna minden bizonnyal telepítések nélkül is. Hiszen ismeretes, hogy a német telepítési politika sohasem alkalmazott erőszakos eszközöket a nagybirtokkal szemben, mert erre nem is volt szükség. Minden időben sokkal több földet lehetett szabadkéz-

ből megszerezni, mint amennyit a telepítő társaságok fel tudtak használni. A háború előtt Keletnémetországban eladásra kínált és gazdát cserélt nagybirtokok területének csak 10%-a lett telepítés céljára megvásárolva. Még a háború után a szocialista kormányok alatt sem került sor — legalább is a telepítéssel kapcsolattal nem — olyan intézkedésekre, melyek éle kifejezetten a nagybirtok ellen irányult volna. Az 1919. évi augusztus 11-iki telepítési törvény (az ú. n. Reichsiedlungsgesetz) — melyet nagynevű kodifikátora után Lex Seringnek is neveznek — ugyan más elveken épült fel, mint a Bismarck-féle imperialista telepítési törvényalkotások, de nem lehet ráfogni, hogy a nagybirtok kiirtására törekedett volna. Ahol a nagybirtok mezőgazdasági művelés alatt álló területe 10%-nál többre nem terjed, vagy 1907. évi állományának egyharmadát már önként felajánlotta, ott nincs kötelezve további földleadásra. Másutt is csak abban az esetben, ha a telepítő társaságok a szabad birtokforgalom útján, megfelelő állami birtokok hiányában, vagy elővásárlás révén nem tudnak telepítésre alkalmas objektumokhoz hozzájutni. Kisajátításra csak akkor kerülhet sor, ha a nagybirtokosok kényszertársulásai: a Landlieferungsverbände nem akarnak vagy nem tudnak szabad egyezség útján telepítési célra megfelelő földterületről gondoskodni. Az 1929—1933-ig a telepítő társaságok által megszerzett 540.000 ha területből csak 94 ha kisajátítására volt szükség.

Mégis a háború után történt néhány intézkedés, mely érzékenyen érintette a nagybirtokot. Az egyik a hitbizományok megszüntetése, a másik az uradalmi községek (Gutsbezirk) feloszlata volt. Különösen ez utóbbi jelentett súlyos csapást a junkerek hatalmára. A kereken 29.000 parasztközség (Landgemeinde) és 1000 város (Stadtgemeinde) mellett 11.894 Gutsbezirk állt fenn, mindmennyi egy-egy önmagában zárt, közigazgatásilag különálló és kiváltságokkal felruházott uradalom, amelynek tulajdonosa ilyenformán semmiféle más község kötelékéhez nem tartozott. Kétségtelenül a feudális idők maradványa volt ez az intézmény, mely a junkerek nagy hatalmánál és befolyásánál fogva még a háborút követő erősen szocialista színezetű demokráciában is egészen 1927-ig fenn tudta tartani magát. Az 1927. december 27-iki törvény, melynek célja a „községi viszonyok demokratizálása“ volt, végre kimondotta a Gutsbezirkek feloszlataát, ami egyszersmind végét jelentette a földbirtokosok (Rittergutsbesitzerek) közjogi különállásának és kiváltságainak is. Ettől kezdve megszűnt a Gutsbezirkek különleges „alkotmánya“, többnyire oly módon, hogy beolvadtak a meglévő paraszt községekbe, a földbirtokosok pedig épp olyan „egyenjogú“ tagjai lettek a községi szervezetnek, mint bármelyik kispajza.

Mindez inkább a nagybirtok jogi helyzetére és hatalmára volt befolyással, de nem érintette gazdasági fennmaradásával és boldogulásával összefüggő érdekeit. Ezen a téren egészen más tényezőknek jutott szerep. Amíg a gazdasági konjunktúra éveit tartották, a nagybirtok is jól tartotta magát. Mihelyt azonban a válság a német mezőgazdaságban is fellépett, a nagyüzemek rohamos hanyatlásnak indultak és nagyon rövid idő alatt szinte katasztrofális helyzetbe kerültek.

A mezőgazdaság jövedelmezőségére befolyással lévő tényezők, mint: a terményárak csökkenése, a közterhek, a munkabérek és adósságkamatok ugyanis sokkal súlyosabban érintették a nagyüzemek teherbíró képességét, mint a családi gazdaságokét.

Mindenekelőtt vessünk rövid pillantást a terményárakra. Az alábbi összeállítás a búza, rozs és burgonya árait q-ként birodalmi átlagban és a birodalmi márka értékben szemlélteti.

	1913-ban	1924.	1927.	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934. első fele
rozs ára	16.54	16.—	25.38	20.43	16.32	19.21	18.81	15.73	16.40
búza „	19.58	—	—	23.57	26.22	25.62	23.23	19.18	19.23
burg. „	—	5.28	8.72	5.76	4.68	4.96	4.32	2.88	4.32

Az állatárak 1930-ig elég szilárdak voltak, de azóta példátlan visszafejlődésen mentek keresztül. Birodalmi átlagban q-ként és birodalmi márka értékben:

	1913-ban	1929.	1930.	1931.	1932.	1933.	1934. első felében
vágó ökör ára	105.6	116.8	115.9	90.2	67.2	63	66
borjú „	122.6	145.6	140.2	102.4	72.4	71	81.8
sertés ára	117.8	161	133	93.2	79.6	79.2	78.8

A keletnémetországi nagyüzemek legfontosabb terménye a rozs és a burgonya. Ezek ára, mint látható, 1927-ben érte el kuhninációs pontját, tényleg akkor volt a nagyüzemek utolsó konjunkturális esztendeje. Ettől kezdve —¹ kisebb megszakítással — állandó a hanyatlás s a mélypontot 1933-ban éri el. Az a tény, hogy a rozs korábbi maximális árának közel 40%-át, a burgonya pedig kétharmadát elvesztette, súlyosan esik latba a nagyüzemek rentabilitásának és eladósodásának kérdésében. Viszont a kisgazdaságok csak 1930 után szenvedtek érzékeny veszteséget az állatárak rohamos, mintegy 50%-os lemorzsolódása következtében. Ez adja egyik magyarázatát annak, hogy a nagyüzemek megrendülése időbelileg jóval hamarabb következett be s amikor a kisbirtok is krízisbe került, a nagyüzemek — különösen keleten — már nyakig úsztak az adósságban és nagyrészüket az Osthilfe néven ismert adósságvédelem ellenére is menthetetlennek bizonyult.

A nagyüzemnek van egy olyan állandó teherterele, amelytől sohasem szabadulhat. Ez a munkabér. A parasztgazdaságban a családtagok munkabérigénye üzemtanilag egészen más megítélés alá esik és sokkal elasztikusabb is, mint az idegen munkások bére, mely — tekintet nélkül a mezőgazdaság konjunktúraváltozására — nagyon csekély ingadozásnak van alávetve. Legalább is Németországban. Itt a munkabér a létminimumhoz igazodik, tarifális megállapodáson alapul, tehát nem függvénye az üzem jövedelmezőségének. A háború utáni munkabérek jelentékenyen magasabbak, mint azelőtt: a készpénzbér mintegy 10%-kal, a naturalbér 24—35%-kal. Ezzel szemben a munkaidő kb. 10%-kal rövidebb lett. A nagyüzemek válságos helyzete alig érintette a munkabéreket, sőt a mezőgazdaság növekvő munkanélkülisége sem. (1933-ban az östermelő munkanélküliek száma 172.977—313.999 között ingadozott.)

I. A nős konvenciók munkás keresménye 1933-ban (a természetbeni lakás és istálló bérét egységesen 100 birodalmi márkában (RM) véve)

Rajnavidéken: 823.16 RM készpénzbér, 14.4 q burgonya, 9.4 q vegyes gabona, 6 q szalma és 365 l. tej. (Természetbeni lakás nincs.)

Baden: 1079.49 KM készpénz. (Természetbeni lakás nincs.)

Bajorország: 756.40 RM készpénz, 11.7 q fűtőanyagszén, 5 q burgonya, 306 l. tej, 1½ q gabona.

Pommern: 205.39 RM készpénzbér, 20 q tüzelőanyag, 2225 qm. (négyzetméter) földhasználat, 20 q burgonya, 1209 l. tej, 17.5 q vegyesgabona és aprójószágartás.

Szilézia: 299.88 RM készpénzbér, 24 q tüzelőanyag, 920 qm. földhasználat, 18 q burgonya, 365 l. tej, 12.5 q vegyesgabona, 13 kg. vaj. 12 l. petróleum és aprójószágartás.

Kelet-Poroszország: 218.24 RM készpénzbér, 28 q tüzelőanyag, 2850 qm. földhasználat, 1095 l. tej, 16 q vegyesgabona és aprójószágartás.

Hannover: 654.16 RM készpénzbér, 2100 qm. földhasználat, 9.15 q vegyesgabona (kétharmadrészben rozs), 3 fogatnap és 3 q szalma.

Thüringia: 548.08 RM készpénz, 2560 qm. földhasználat, 8 q vegyesgabona, 2 fogatnap, 2.5 q szalma.

II. A nőtlen, állandó, szabad munkások bérvizonyairól az alábbi összehasonlító táblázatban lesz szó.

A legmagasabb terményárak idején, tehát 1927-ben a következő esztendőre, vagyis 1928-ra megállapított bértarifának a fenti, 1933-ra vonatkozó bértarifával való összehasonlítását a következő táblázatban mutatjuk be:

Konvenciók munkás járandósága Nőtlen állandó szabad munkásbére

		Készpénzbér RM	Készpénzbér és naturáliák értékének összege. RM	Évi munka- órák száma	Órabér RM	A keresmény értéke RM	Évi munka- órák száma	Órabér RM
Rajnavidéken	1928	1243	1534	2718	0'54	1212	2718	0'44
	1933	823	1050	2804	0'37	953	2804	0'34
Badenben	1928	1383	1383	2934	0'47	1148	2934	0'39
	1933	1079.5	1079.5	2910	0'37	913	2910	0'31
Bajorországban	1928	870	1156	2918	0'38	927	2918	0'31
	1933	756.4	977	2861	0'34	771	2861	0'26
Pommernben	1928	177	1175	2900	0'40	1117	2900	0'38
	1933	205	911	2909	0'31	1052	2909	0'36
Sziléziában	1928	318	1005	2856	0'35	911	2856	0'31
	1933	299.9	827	2856	0'29	814	2856	0'28
Kelet-Porosz- országban	1928	182.4	953	2903	0'32	951	2903	0'32
	1933	218.3	852	2897	0'29	885	2897	0'30
Thüringiában	1928	634	1022	2800	0'36	788	2800	0'28
	1933	548.8	821	2800	0'29	720	2800	0'26
Hannoverben	1928	746	1235	2768	0'42	1034	2768	0'37
	1933	654.1	955	2768	0'34	927	2768	0'33

Eszerint az órabér 1928-cal szemben csökkent; mégpedig a nős konvenciók munkásoké (megfelel a mi gazdasági cselédünknek) 10—30%-kal, a nőtlen, de szintén egész évre szerződött munkásé 5—25%-kal. A két kategória között az eltérés különbözősége abból származik, hogy a nős munkások járandóságában a nagy áresést szenvedett naturáliák nagyobb részt foglalnak el. A konvenció mennyiségi-
leg nem változott, de annál inkább értékben, ami különösen Pommernben és Kelet-Poroszországban, ahol a járandóság túlnyomólag terményekből áll, okozott volna a munkásoknak élénk veszteséget, ha ez a

kézpénzbér felemelése által részben ki nem egyenlítődik. Már ez a tény egymagában is bizonyítja, hogy a munkabér nem követte vakon — éppen a nagybirtok szempontjából legjellegzetesebb tartományokban — a terményárak hanyatlásának vonalát, sőt ennek a munkások életszínvonalára káros kihatásai a bértarifában megfelelő korrektívumokkal ellensúlyoztattak. Ez a körülmény kétségtelenül fokozta az eladósodással és dekonjunktúrával küzködő nagybirtok nehézségeit.

Súlyos terhet jelentenek a nagybirtokra az adók és a különböző szociális kötelezettségek. A közterhek indexszáma több mint háromszorosa a háború előttiének. A munkások egészségügyi és szociális biztosítása címén pedig a háború előtti megterhelésnek a négyszeresét kell viselnie.

Az alábbi összeállítás meggyőzően szemlélteti a diszparitást (az agrárrollót), mely itt is rendkívüli mértékben próbára tette a mezőgazdasági üzemek életképességét:

	1926—27- ben	1929—30- ban
A mezőgazdasági terményárak indexe (háború előtt = 100)	132	117
A mezőgazdaság üzemi szükségletének indexe	146	153
Ezek közül a műtrágyáé	103	102
a széné	124	138
az építési költségeké	166	178
eszközöké	138	151
új épületeké, gépeké	138	144
ipari készárúké	144	155
munkabéré (kézpénzben)	141	155
munkabéré (összes)	141	151
takarmányé	133	135
szociális biztosításé	360	400
adóké	370	370

A válság, mely ezekben a számokban kifejezésre jut, sokkal súlyosabban érinti a nagybirtokot, mint a parasztgazdaságokat. Eltekintve a termelés különbözőségétől, mely az egyiknek inkább növénytermelő, a másinak állattenyésztő jelleget kölcsönöz, a munkabér és a szociális terhek állandó és egy bizonyos határon túl nem csökkenthető tétele olyan hátrányt jelent a nagyüzemre nézve, amelyet behozni sohasem tud. Fentebb láttuk, hogy amíg a legfőbb szántóföldi termények ára 1927—1933-ig 40—300%-kal esett, a munkabérek csak 5—30%-kal csökkentek, míg a szociális terhek változatlanul fennállnak ma is. Sőt egy szőkébb periódust véve, — 1927—30-ig — mind a munkabérek, mind a szociális kiadások emelkedtek, noha a mezőgazdasági termelés már nyakig úszott a dekonjunktúrában. Bizonyos, hogy a kisüzem sem kerülhette el a sorsát, sőt az állatárak esése még gyorsabb és jelentékenyebb volt. A veszteség azonban itt a családtagok munkabérének rovására ment és ha le is szállította a paraszt életszínvonalát, de az üzem maga életképes és egészséges maradt, önellátó jellege is nagymértékben függetlenítette a külső tényezőktől és csökkentette az agrárrolló romboló hatását. Ezzel szemben a nagyüzem sokkal kisebb rugalmasságot mutatott, állandó és csak kevéssé szűkíthető kiadásai és piacra utaltsága mellett már a válság első hullámcsapásai súlyos sebet ütöttek rajta.

Éppen az 1927—30 között eltelt idő alatt, amelyre fenti adataink is vonatkoznak, bontakozott ki a nagyüzem krízise a maga teljességében. Ez a néhány esztendő elegendő volt a keletporoszországi nagybirtok katasztrófális eladósodására. Ezzel szemben a kisbirtok sokkal ellenállóképesebbnak bizonyult. 1930 végén szanálásra szorult az

5—20 ha üzemek kategóriájában	5379, az ide tartozó üzemek	10.9%-a
20—100 „ „ „ „	2735 „ „ „ „	11.1%-a
100—200 „ „ „ „	640 „ „ „ „	36.0%-a
200 ha felüli „ „ „ „	688 „ „ „ „	41.3%-a

Az állam nem nézte tétlenül a mezőgazdaság pusztulását és megindította az Osthilfe néven ismert adósságrendeztést, helyesebben segítőakciót, mert közben kiderült, hogy a nagyüzemek jelentékeny részét semmilyen áldozattal sem lehet megmenteni. Mégis 1930 végén kereken no millió márkát fordított a mezőgazdasági üzemek, mégpedig ebből 44 millió márkát a kisüzemek és 66 milliót a nagyüzemek megsegítésére. 1933 közepéig ez az összeg 196 millió márkára emelkedett, amelyből a nagybirtokra kereken 100 millió, a kisüzemekre 96 millió jutott.

Tehát nem a jószándékon és a segítőkészségen mult, ami a fenti jelentékeny anyagi áldozaton kívül a különböző védelmi intézkedések nagy tömegében is kifejezésre jutott, hogy a mezőgazdasági üzemek, főleg a nagyobbak egy része, menthetetlennek bizonyult. Kiderül ez részben az árverési statisztika adataiból is (melyek ugyan birodalmi adatok, de túlnyomólag a négy északi és keleti tartományra vonatkoznak).

Az előrvezett mező- és erdőgazdasági ingatlanok (2 ha-n felül)

		száma	területe ha
2—5 ha	1932	1320	4.362
	1933	321	1.071
5—20 ha	1932	1980	20.423
	1933	433	4.492
20—100 ha	1932	928	37.977
	1933	189	7.652
100—200 ha	1932	157	21.644
	1933	33	4.546
200 ha felett	1932	145	67.551
	1933	24	9.240

Feltűnő, hogy 1933-ban mennyire visszaesett az árverések száma. Ez kétségkívül az erélyes adósvédelmi intézkedésekre mutat. Újabbban a birodalom anyagi helyzete már nem engedi meg a korábbi költséges eljárások alkalmazását és mind szűkebbre szorítja a szanálás kereteit. De bebizonyosodott az is, hogy felesleges volt a keletnémetországi túladósodott nagyüzemek megmentésének erőszakolása, ami kettős áldozatot követelt az államtól. Egyrészt a közvetlen szanálás alakjában, másrészt a telepítések megnehezítése által. Az adósságvédelmi rendelkezések ugyanis nagymértékben csökkentették a telepítésre alkalmas birtokok kínálatát és felverték a földárakat annyira, hogy a hanyatló konjunktúra mellett rentábilis telepítéseket végezni alig lehetett. Tényleg 1933 a leggyengébb esztendő volt az utóbbi

években a telepítés szempontjából. A birodalom anyagi erejének gyengülése, a kedvezőtlen következmények, de még más körülmények is arra készítették a Hitler-kormányt, hogy szakítson az adósvédelem régi rendszerével és a földteherrendezés ügyét összekapcsolja birtokpolitikai célkitűzéseivel. Ez történt az 1933 június 3-iki törvényben, mely lehetővé teszi, hogy az eladósodott nagybirtokok telepítésre használtassanak fel.

A JÖVŐ nem túlságosan biztató a nagybirtokra nézve, annak ellenére, hogy a nemzeti szocializmus nem folytat nagybirtokellenes politikát. Ha a weimari kormányok, különösen az első időben, nem rokonszenveztek is a Rittergutbesitzerekkel, később a mezőgazdaság erős társadalmi szervezeteinek sikerült az osztályellentétek csökkentésével az egész mezőgazdaság, tehát a nagybirtok érdekében is, hatásos agrárpolitikai intézkedéseket kiharcolni. Az Osthilfe tagadhatatlanul elsősorban a nagyüzemek megsegítésére irányult. A nemzeti szocializmus eszméi és törekvései eleve kizárják a nagybirtokellenes elvi álláspontot. Merő tévedés azt hinni, — mint a magyar sajtóban néha olvashatja az ember, — hogy a Darré „egyoldalú parasztpolitikája”⁴ a nagybirtok megsemmisítésére törekszik. Aki ilyet állít, az nincs tisztában a nemzeti szocializmus parasztfogalmával. Itt a „paraszt” nem a földettűró, iskolázatlan kisgazdát jelenti, hanem minden gazdálkodót, aki a „Blut und Boden” eszményének, tehát a faji és erkölcsi követelményeknek megfelel. Az Erbhofgesetz értelmében 125 ha-ig (kb. 220 kát. hold) lehet valaki paraszt (csak a paraszt alapíthat Erbhofot). Ez a felső határ itt már nagybirtoknak számít. De kivételes esetekben ennél nagyobb birtokosokat is beengednek a parasztk rendjébe. Tehát nagybirtokosok is lehetnek parasztk, vagyis olyan gazdák, akik bizonyos védelemben részesülnek.

Egészen más kérdés, hogy az elvi állásfoglaláson túl milyen gyakorlati és célszerűségi szempontok irányítják a nemzeti szocializmus agrárpolitikáját. Kétségtelen, hogy ezek nem kedveznek a nagybirtoknak. Itt már nem vitatott — mert teljesen eldöntött — kérdés az, hogy pl. 50 hús hektáros kisgazda nemzeti, szociális, népesedési, sőt gazdasági szempontból is hasonlíthatatlanul nagyobb erőt jelent, mint egy 1000 ha-os nagybirtokos. A mezőgazdasági tudományos kutatóintézet (Deutsches Forschungsinstitut für Agrar- und Siedlungswesen) berlini, königsbergi, rostocki, jénai, bonni, tübingai egyetemek mellett működő osztályai félévszázad telepítési adatai alapján kétségbevonhatatlanul bebizonyították a telepítések óriási előnyeit a nagybirtokkal szemben. Azt, hogy telepes gazdaságok munkaerő-többlete legalább 50%-ot tesz ki a felosztott nagyüzemekéhez képest, hogy a telepítések hatalmas lökést adtak a közeli kisvárosok fejlődésének, hogy csökkentették a városbatódulást, hogy a kisüzemek általában jobban ellenállnak a válságnak, kevésbé adósnak és több adót fizetnek, már régen tudott dolog itt. Az újabb kutatások azonban döntő bizonyítékot szolgáltatnak arra nézve is, hogy az új telepek termelésének az értéke már az első években is meghaladja a nagybirtokét.

A múlt évben megjelent a königsbergi osztály kutatásai nyomán a birodalmi élelmezési és földmivelésügyi minisztérium kiadásában egy rendkívül érdekes munka (Dr. R. Bräuning „Die Siedlungsfähigkeiten des Siedlerbetriebes im Vergleich zum Grossbetrieb“ címen), mely 619 északkeletporoszországi, tehát extenzív viszonyok közt létesült telepes gazdaság (14 telep) adatait hasonlítja össze 103 hasonló talaj-, klimatikus és közgazdasági viszonyokkal rendelkező nagybirtokkal. A legmodernebb tudományos módszerrel és alaposággal készült tanulmány szerint a 2—4 éves telepítések össztermelése a sertésenyésztésben 36.6%-kal, a tejtermelésben 54.2%-kal, a burgonyatermelésben 34.1%-kal múlta felül a nagybirtokét, csupán a szarvasmarha- és birkatenyésztés és a gabonatermelés produkciója volt 30.5%-kal, illetve 11.8%-kal kisebb. A régebbi 6—8 éves telepítések adatai pedig — az összteljesítmény mellett a piacratermelést külön is részletezve — kitűnnek az alábbi táblázatból:

A nagybirtok termelését 100-nak véve, a telepes gazdaságok piacra vitt terménymennyisége

	ló	csikó	szarvas- marha	sertés	tej	burgonya	gabona, netto
5 ha alatt	— 60	+116.7	104.4	254.0	145.1	11.7	— 17.7
5—10 ha	—132.0	+117.8	146.4	192.3	197.2	49.5	99.1
10—20 ha	+ 30.0	+550.0	129.5	191.1	169.7	28.9	122.8
20—50 ha	+352.0	+556.0	128.9	124.2	104.5	9.4	126.7
Összes (piacon eladott és háztartásban felhasznált)							termény mennyisége
5 ha alatt	— 60	+116.7	104.4	302.4	189.2	315.9	64.1
5—10 ha	—132.0	+117.8	146.4	197.0	199.8	147.5	116.8
10—20 ha	+ 30.0	+550.0	129.5	186.7	169.2	106.7	128.9
20—50 ha	+352.0	+566.7	128.9	120.7	104.3	63.1	123.3

A telepesgazdaságok termelési fölénye tehát kétségtelen. Még piacon is többet termelnek, mint a nagyüzem. A birodalmi kormány, amikor nagyszabású telepítési tevékenységet indít meg, nem tesz mást, mint levonja e tények tanulságait. Azt a birtoktípust igyekeznek erősíteni és szaporítani, amely népesedési, társadalmi, nemzeti és faji szempontból a legelőnyösebb, emellett a válsággal szemben legellenállóbb és ami talán ma a legfontosabb: leginkább elősegíti a birodalom önellátásra irányuló törekvéseit. A termelési csatában (Erzeugungsschlacht), mely itt most a gazdasági politika középpontjában áll, a kisüzemé lesz a döntő szerep. A nagybirtok még jobb konjunktúra mellett sem lesz versenyképes a kisbirtokkal. Egyelőre még különösen a roz- és burgonyaellátás terén hasznos szerepet tölt be, sőt mint vetőmagtermelő és nemesített haszonállattenyésztő nagyüzem nélkülözhetetlen, sorsa és rendeltetése a jövőben mégis az lesz, hogy fokozatosan átadja a helyét a családi parasztgazdaságnak a birodalom északi és keleti tartományaiban is, hasonlóan ahhoz, amint az a nyugati, középső és déli részeken már évtizedekkel, sőt évszázadokkal ezelőtt megtörtént.

KERÉK MIHÁLY